

YERMOLOV

“Ama bu doğu bir ağıt kaldıracak!...
İndir karlı başını,
Boyun eğ Kafkas: Yermolov geliyor!”
Puşkin

I

Kafkas savaşı gayet belirgin bir şekilde üç döneme ayrılır. Birincisi -çeyrek asırlık dönem- 1802 yılından, Tsitsianov’dan, 1827’ye, Yermolov’un istifasına kadar; bunun ardından sık sık değişen kumandanlarıyla ve sistematik olmayan icraatlarla, -1829 yılından, yani İran ve Türk savaşlarının bitiminden itibaren- 1845 yılına, Kont Mihail Semyonoviç Vorontsov’un naip tayin edildiği tarihe kadar olan kargaşa dönemi; ve o tarihten itibaren savaşın nihayete ermesine kadar, bir 20 yıl daha.

İlk dönemin de kendi “kargaşa zamanı” olmuştu. Tsitsianov’un ölümünden Yermolov’a kadar olan on yıl içinde dört kumandan değişmişti: Gudoviç, Pauluççi, Tormasov ve Rtişçev. Bunların hepsi savaş deneyimi olan başarılı generallerdir, ancak, Gudoviç dışındakilerin Kafkasya’da bulunuşu tamamen bir tesadüf eseridir. Onlar için Kafkasya, esas itibarıyla diğer harp sahalarından hiç de farklı değildi. Onlar için Gürcistan’a ve Kafkas hattına tayin edilmek şerefli ve zorlu, ama sıradan bir tayin idi.

Tsitsianov ve Yermolov için bu makam en cesur projelerin gerçekleştirilmesi anlamına geliyordu.

Bariz bir şekilde kariyerinin finaline yaklaştığını düşünen elli yaşındaki Tümgeneral Prens Tsitsianov’un, Gürcistan’a tayini arifesinde büyük planlar kurduğu çok şüphelidir. Otuz yaşındaki Tümgeneral Yermolov için durum daha farklıydı.

Aleksey Petroviç Yermolov sınırsız bir ikbalperest ve aşırı derecede kendini beğenmiş biriydi. Bu kendini beğenme derecesi gayrimüsait dış şartlarda, işi, aynen Tsitsianov'da olduğu gibi, kibire, geçimsizliğe ve sar-kazma kadar götürüyordu. Yermolov, Prens Pavel Dmitriyeviç'i, 1796 yılında, kendisinin de on dokuz yaşında bir yüzbaşı olarak katıldığı Zubov seferinde gözlemlemişti. Yani, daha sonraki mütalaaları, yalnızca Tsitsia-nov'un Kafkasya'daki baş kumandanlığı sırasındaki icraatına -Yermolov'un tasavvur ettiği şekliyle- değil, aynı zamanda gençlik yıllarındaki şahsi göz-lemlerine de dayanıyordu. Korkusuz, kararlı ve çevik Tsitsianov'un genç Yermolov üzerinde kuvvetli bir etki yapmasının nedeni, karakterlerinin ana çizgilerinin birçok noktada örtüşmesi olmalıdır.

Ama, Prens Pavel Dmitriyeviç, önünde açılan imkanların farkına Kaf-kasya'ya gelince varmışken, Yermolov yüce bir misyonu hak ettiğine çok daha önceden emin olmuştu.

1813-1815 yıllarındaki sınır dışı sefer sırasındaki hayatının iki katma-nını karşılaştırmak çok ilginç olacak. Bir yandan, ordudaki popülaritesi, birkaç ses getiren zafer (gerçi Yermolov başrolde değildi), imparatorun teveccühü, hassa alayında kumandanlık, nişanlar. Diğer yanda -Yermo-lov'un 1813-1815 yılları arasındaki şahsi mektupları- incinen izzeti nef-sinin ve tatmin olmamış ikbalperestliğinin kesintisiz feryadı: "Almanlar" onu taciz etmektedirler, kendisine karşı entrikalar kurulmaktadır, devamlı olarak istifanın eşiğindedir. Hal böyleyken yalnızca Kafkasya'ya tayin edil-meyi beklemekle kalmamakta, bariz şekilde bu yolda kendi entrikasını da yürütmektedir. "Notlar"'da meseleyi şöyle izah eder:

"1816 yılının başında Orel'de yaşlı hısımlarım arasında, küçük ailemin yanında idim, çok huzurlu bir hayat sürüyordum, bu hayattan ayrılmak is-temiyordum, kolorduya dönmek istemediğim için, Kafkasya kaplıcalarına gidebilmek amacıyla iznimin uzatılmasını istedim."

Yermolov'un gerçekten de romatizması vardı ve savaşın sonunda ya-kalandığı kronik soğuk algınlığından şikayetçiydi ama, Avrupa'da alabile-ceği tedavi Kafkasya'dakinden çok daha etkili olabilirdi. Özellikle Kafkas-ya'yı istemesi sembolikti ve önemliydi. "Kafkasya" kelimesi her zaman Yermolov ismini çağrıştırmalıydı.

Sakin hayatı bırakmak istememesine gelince, çeşitli ihtimalleri kafasında tartan Yermolov, benzer iddialarla kendisini bir başarısızlığa -her ihtimale karşı!- hazırlıyordu.

8 Ocak 1816 tarihinde Orel'den, Majesteleri İmparatorun genel kurmayında büyük bir bürokratik nüfuz ve hükümdara direkt ulaşım imkanı veren bir göreve, nöbetçi generalliğe atanan yakın dostu bir generale, Arseniy Andreyeviç Zakrevskiy'e şöyle yazıyordu:

“Burada elmaslarla göz kamaştırdım (kısa süre önce Yermolov'un aldığı elmaslı Aleksandr Nevskiy nişanı kastediliyor -Y.G.); taşrada ne harika insanlar var! Gelince üç yıldızımı takmıştım, Tanrı bilir, benim nasıl biri olduğumu düşünüyorlar! 10 günde zorla önemsiz biri olduğuma ikna edebildim, yeminler ederek ve azizleri tanık göstererek...”

Gururdan ziyade kendini yok saymak Yermolov'un şahsi yazışmalarına özgüdür ve onun resmi belgeleriyle keskin bir kontrast teşkil eder. Anlaşılan, hükümdarın yakın çevresine dahil olan Zakrevskiy ve hele de, Fransa'daki sefer kolordusuna kumanda etmiş olan, zengin ve aristokrat Mihail Vorontsov gibi sıkça yazıştığı şahsiyetlere kıyasla, o sırada kariyerinde duraklamış ve yalnızca maaşıyla geçinen Aleksey Petroviç kendisini başarısız hissediyordu. Ve aşırı gururuna eziyet veren bu duygu, ona, en fazla bağımsız hareket etme perspektifine sahip bir faaliyet sahası olan ve -Yermolov'un tasavvuruna göre- muazzam bir tarihi perspektif sunan Kafkasya ile alakalı devasa planlar yaptırıyordu. Oysa Yermolov o vakitler artık kendini efendisine sadık bir uygulayıcı olarak görmüyor ve en yüksek seviyedeki şahsiyetlere -içinden- aşağıdan yukarıya gibi bakmıyordu. Bu durum mektuplarında nadiren ama manidar bir şekilde kendini açığa vuruyordu. 1815 Ekiminde Frankfurt'tan Vorontsov'a şöyle yazıyordu:

“Şimdiki kolorduma kumandanlık etmenin memnuniyetsizliğine, bir de ana karargahın ardımdan gelmesi, ve sonu gelmez bir geçit resminde olmam ekleniyor. Üstelik, yolumun üzerinde bir sürü kral da ayağıma dolanıyor.”

Son cümle görmemesi gereken birisi tarafından okunmuş olsaydı, Yermolov'un kariyerinin üzeri çizilebilirdi. Anlaşılan, gerçek düşüncesini yüksek sesle dile getirme arzusu o kadar yüksekti...

KAFKAS ATLANTİSİ

Kendi gözündeki değeri bu seviyelerde olan Aleksandr madalyalı tüm-general, planının başarıya ulaşacağına pek inanmaz görünürken, kaderi hakkında verilecek hükmü taşrada şüphe içinde kıvranarak bekliyordu:

“Burada huzur içinde yaşıyorum -diye yazıyordu Zakrovskiy’e-, ama 10 günlük tatil artık yetti. Önümde uzun bir zaman var, hayatımın bu yeni biçimine alışmaya cesaret edemiyorum...Petersburg’a gitmeyeceğim, pahalılıktan korkuyorum! Sabırla baharı bekliyorum. Kafkasya’ya gideceğim, hastalığım beni bu uzun yola itiyor, ama başka çare yok. Bu seyahatimi unutmaya sevgili Arseniy...”

Son noktalama Yermolov’a ait. İmada bulunmadan edememiş. Çok muhtemeldir ki, “Kafkasya entrikasının” bir yönü Zakrevskiy üzerinden işliyordu.

“Notlar”da -yıllar sonra- Yermolov o günleri şöyle anlatıyordu:

“Şahsi irtibatlarımdan, Gürcistan’a kumandan tayin edileceğimi öğrenmiştim. Sakin bir hayat düşüncesi uçup gitmişti, çünkü her zaman bu görevi çok arzu etmiştim, hatta rütbe itibarıyla buna hakkım olmadığı zaman bile.”

Bu iddialı arzusun İran seferi döneminde doğduğunu tahmin etmek için yeterli sebep var. Ve her halde, planlarını etraflıca düşünmek için yeterli zamanı olmuştu.

Lakin o dönemin mektuplarında o kadar güven havası yoktur. 28 Şubat 1816 tarihinde Yermolov Zakrovskiy’e şöyle yazar:

“Mektubunu aldım. Rtişçev’in istifa ettiğine dair güzel bir haber verdin. Bu çok iyi ama, bakalım kader bu mutluluğu bana layık görecektir mi?”

Senden saklamayacağım, işin bu tarafı rüyalarım giriyor ve tüm diğer arzularım öldü. Hassa kolordusu beni eziyor, ondan korkuyorum. Bunun yerine herhangi başka bir şey beni bu kadar korkutmazdı. Doğuya tayinim hususunda yardımını esirgeme sevgili Arseniy; mamafih, sen liyakati gözeteneğin için, oraya çok yetenekli ve çok yararlı birini tayin ederseniz, hiç şikayet etmem, Tanrının her çeşit insana ihtiyacı olduğunu söyleyen atasözüne uyarak, kaderin beni sürüklediği yerde kalırım vesselam! Arzumun yerine gelmesi ihtimali doğarsa, dostluğunu esirgeme, bana haber ver.”

15 Mayıs'ta Paris'e Vorontsov'a şöyle yazar:

“İki haftadır Petersburg'dayım, kumandan tayin edildiğim Gürcistan'a hareket etmeye hazırlanıyorum. İşte sevgili dostum, eski bir arzum gerçekleşti.

Monoton ve aktif olmayan görevden sıkılacağım hassa kolordusunda kalmaktan korkuyordum. Şimdi geniş bir faaliyet ortamına giriyorum. Yeter ki kabiliyet olsun, yapacak iş bulunur!...Tanımadığım bir ülkeyi idare edeceğim; tanımadığım işlerle uğraşacağım, dolayısıyla hükümetin gözüne girme umudum olmayacak. Ne acı! Artık çalışmakla avunacağım!”

Yermolov safça riyakarlık yapıyordu. Şayet deneyimsizliği dolayısıyla başarısız olmaktan korkuyor idiyse, Kafkasya'ya tayin olmayı neden o kadar istesindi?

Hayır, o başka bir perspektifin hesabını yapıyordu.

Burada konudan biraz ayrılmak gerekecek.

Kafkasya'nın fethinin tayin edici etabı – Yermolov'lu on yıl Kafkas savaşını geri dönülmez bir süreç haline getirmişti – tam da, Rus asiller sınıfının hemen ve kapsamlı bir çıkış talep ettiği anda başlamıştır. Bunu hesaba katmak lazım. Kafkas savaşı dramında bu faktörün oynadığı rol tüm diğerlerininkinden - jeopolitik, ekonomik, mevzii savaşlar vs..- hiç de az değildi, ama bir deklarasyon şeklinde formüle edilmemişti. Savaşın bu döneminde, Rus tarafının manevi gayretinin dağlı halklarınınkinden daha üstün olduğu gözlemlenir. (Fakat, dağlıların manevi direniş enerjisi, Rusya'nın baskısıyla doğru orantılı olarak artacak ve müridizmle doruğa ulaşacaktı.)

Dolayısıyla Rus fethinin liderinin de kendisinde bu enerjiyi toplamış olması gerekiyordu. Yermolov'un tayini bu anlamda, şaşırtıcı ölçüde yerindedir. Tam da Yermolov gibi, fakirliğiyle, gençlik başarısızlıklarıyla, Pavel döneminde tevkif edilip sürgüne gönderilmesiyle, askeri kariyerinin, onu başarısız biri haline getirme tehlikesi taşıyan zorlu başlangıcıyla, sınırsız ikbalperestliğiyle ve güçlü bir gücenmişlik kompleksiyle, tam da onun gibi, sıra dışı yeteneklerle donanmış birisi, huzursuzluktan kıvranan Rus asilleri sınıfının, tarihsel sürecin çarkına tutunma çabasının timsali olabilirdi.

Dekabrist teşebbüsünün, asiller avangardının tarihsel çıkmazdan çıkış yönündeki bu umutsuz hamlesinin çöküşünden sonra Yermolov'un da çöküşü, asiller sınıfının siyasi bir güç olarak hızla dejenere olması anlamına geliyordu.

Bürokratik formasyonla sistem dışına itilmekte olan Rus asiller sınıfının ütöpik tarihsel itirazlarının bir yansıması olarak Yermolov'un gecikmiş Bonapartizmi, onun gerçek selefinin, Tsitsianov figürünün arka planı üzerinde özellikle belirgindir.

Prens Tsitsisanov, her şeyden önce imparatorluk için önemli bir misyonu yerine getiren bir generaldır. Kendisini bürokratik mutlakiyete karşı konumlandırması söz konusu bile değildir. Görevini hakkıyla yerine getirmeye çalışmaktadır, imparatorun elçisi olarak kendi önemini farkındadır, ama o her şeyden önce haşmetli iradenin inisiyatif sahibi uygulayıcısıdır. Kendisinden sonraki Yermolov gibi İran'la savaşı kışkırtmaya hazırdır, ama sadece devletin çıkarı için. Kariyer beklentisinin sınırı, feld-mareşallik esasındır.

Sıradan nişanlar ve rütbeler Yermolov'a az gelir. Adının "kont ünvanıyla lekelenebileceği" ihtimalinden tiksintiyle bahseder. Şüphesiz ki imparatorluğun ihtişamı için yanıp tutuşmaktadır. Ama içten içe hiç de kendini onunla özdeşleştirmez. Kendi şahsi ihtişamına dair kaygıları, başta gelir. İşte, bu ihtişama kaide olması gerekenlere hor bakmasının sebebi budur. Tsitsianov, dağlıları emperyal Avrupalı tasavvurlarının azametiyle aşağılıyordu, çünkü kanaatine göre onların alıştığı ve beklediği tam da bu aşağılanma idi. Yermolov onlara kendi şahsi meziyetlerinin yücelerinden bakıyor. Üstelik kendisini bir de bir çeşit kadri bilinmemiş asiller oluşumunun elçisi olarak görmektedir. Sisteme ideal olarak entegre olmuş bir bürokrat general olan Zakrevskiy ile, ve geçen yüzyılın "güçlü şahsiyetlerinin" evladı olan zengin aristokrat Vorontsov'la yazışmalarında devamlı olarak taciz edildiğini ve hükümdar, ve özellikle de askeri-bürokratik elit tarafından yeterli ilgiye ve güvene layık görülmediğini vurgulamaktadır. Dekabristler Yermolov'un desteğine, hiç de onun reformcu ve hele de devrimci görüşlerinden dolayı güveniyor değillerdi. Yermolov, 1815 yılından beri köylülerin kurtarılmasını sayıklayan bir Kiselev, ve mutlakiyetle mücadelede en radikal tedbirlere başvurmaya hazır olan bir Mihail Orlov değildi. Rus asiller sınıfının başına neler geldiğini ve bunun neler doğuracağını gayet iyi anlayan (fakirleşen asiller sınıfının devrimcileşeceği kehanetinde bulunan Puşkin bunu herkesten daha net olarak formüle etmişti) Dekabristler, Yermolov'un, sosyal ve psikolojik olarak, tahtın dayanağı haline gelmiş olan yeni bürokratik aristokrasinin değil, sistem dışına itilen asiller sınıfının tarafında olduğundan şüphe etmiyorlardı.

Yermolov'un en yakın yardımcısı olarak asiller muhalefetine sağ ve sol kanatlarının iki parlak temsilcisi olan iki tuğgeneral, Yermolov'un kendi ifadesiyle, "büyük Karbonariy" (19 yüzyılda İtalya'da kurulan bir devrimci gizli örgütün üyelerine verilen ad-ç.n) olarak adlandırdığı eski yaveri Mihail Fonvizin'i ve meşhur Denis Davıdov'u almaktaki ısrarı, Aleksey Petroviç'in, durumun bu veçhesinin farkında olduğunu şüpheyi yer bırakmayacak şekilde kanıtlamaktadır.

Ve, hali hazırdaki rolünden tatmin olmayan tüm bir sosyal sınıfın enerjisini – diğer başka her şeyin yanında – kendinde toplamış bir lider olarak Yermolov, kendisini yalnızca kudretli bir monarkın temsilcisi olarak görmüyordu. İleride göreceğimiz gibi, yüce bir Asya devletinin tahtında hak iddia edebilecekti...

Büyük prens Konstantin Pavloviç bir tarihte "prokonsül" terimini boşuna kullanmamıştı. Cumhuriyet dönemi Romasında prokonsüller, başında bulundukları eyaletleri neredeyse sınırsız bir yetkiyle idare ederlerdi. İmparatorluk dönemi prokonsülleri önemli ölçüde metropole ve şahsen imparatora bağlı idiler, ama bunlar küçük ayrıntılardı...

"Kafkasya prokonsülü"nin sahip olduğu bu derece bir müstakiliyetle – sadece de jure (hukuki-e.n.) değil, aynı zamanda de facto (fiili-e.n.) – imparatorluğun ve Kafkasya'nın karşılıklı ilişkileri, bu farkındalığa, şahsi ideolojinin karakterine önemli ölçüde bağlı idi.

O dönemin pek çok Rus askeri için olduğu gibi, Yermolov için de çağın merkezi tarihi figürü Napolyon idi. Yermolov'un ilk biyograflarından birisi, tanınmış tarihçi M.P.Pogodin, Kafkasya naibinin, mecburi istifadan sonraki hayatını şöyle anlatıyor:

"...Savaş sanatıyla ilgili kitapları, özellikle de sevdiği kumandan Napolyon'a dair olanları okuyordu...Oysa bu arada Paskeviç ilerliyor, Erzurum'u, Tavis'i, Ahilkelek'i alıyor, İran'ın içlerine giriyordu. Dibiç Balkanları geçiyor, Edirneyi alıyordu. Yermolov'un ruhunda o sırada neler oluyordu, bunu ancak kendisi bilebilir, bunu, Kobrin'de İtalyan gazeteslerinde genç Bonapartın zaferlerine dair haberleri okuyan Suvorov bilirdi, şüphesiz ki St.Helen kayalığına zincirlenmiş bu yeni Promete bunu herkesten iyi bilirdi."

Bu üç cümlede ölümcül bir isim üç defa göze çarpıyor: Napolyon, Bonapart, St.Helen adasındaki Promete. Pogodin, burada gerçekten de

sıra dışı bir sezgi göstermiştir; subjektif olarak Yermolov sayıca pek fazla olmayan gerçek Rus Napolyonu adaylarından biriydi, tabii ki şartların buna müsait olması halinde. (Mesela 14 Aralıkta isyanın başarıya ulaşması halinde Kuzey ve Güney gizli cemiyetleri onu hakem olarak tanımış olsalardı.)

Napolyon savaşlarının sağanağından sonra güçlü aksiyon enerjisiyle dolu, kendilerini Avrupa'nın kurtarıcısı ve halkların özgürleştiricisi olarak gören genç Rus general ve subayları, enerjileri için bir çıkış yolu arıyorlardı. Bu enerji çeşitli şekillerde boşaltılıyordu: hızla sayısı artan düellolarda, hassa subaylarına mahsus kabadayılıkta, sarhoşluk ve sefahatta, ve gizli cemiyetler kurulmasında, anayasa projeleri hazırlanmasında. Bu ortamda Bonapart figürü yeni bir çekicilik kazanmıştı. Nefret edilen düşmandan, bir kıskançlık objesine, kaderin üstesinden gelmenin timsaline dönüşüyordu.

Mihail Orlov -karakter ve askeri kariyeri Yermolov'a benzeyen genç general -kolordu kurmay başkan yardımcılığı makamından memnun değildir, kıta görevi ister, takviyeli bir tümene (yani, küçük bir ordu) tayin olur ama, kaynayan enerjisi ve daha kısa süre önce Paris'i teslim almış bir insanın azgın ikbalperestliği ona cüretli planlar yaptırır ve isyan eden Greklere yardıma koşmaya hazırlanır, bu hareketin Rusya mutlakiyetini devirmeye evrilmesi gerekmektedir.

Yermolov, ordudaki anahtar mevkilerden biri olan hassa kolordusu kumandanlığı düşüncesinden dehşete kapılmaktadır. Ona yalnızca müstakil bir faaliyet sahası değil, muazzam perspektifte bir faaliyet lazımdır.

Bu perspektifi net olarak şöyle formüle ediyordu:

“Avrupa’da bize savaşı bir karış toprak vermezler, ama Asya’da kralıklar emrimize amade.”

Napolyon’un askeri biyografisini iyi bilen Yermolov, doğaldır ki, Mısır seferi dramı konusunda ayrıntılı malûmata sahipti. Bu genç fatihin gerçek planlarını tahmin edip edemediği bir yana, Yermolov’un Kafkasya sevdası, Doğu sevdası, Bonapart’ın hayalleriyle uyuşmaktadır. Asya krallıkları konusundaki aforizmayı Yermolov, emekli iken, kendi St.Helen’inde telaffuz etmişti. Napolyon kendi gerçek St.Helen’inde Mısır seferinin gerçek amacını şöyle formüle ediyordu:

“Eğer Sen-Jan d’Akr (Akka-e.n.) Fransız ordusu tarafından alınsaydı, bu Doğu’da büyük bir devrim doğurur, ordu kumandanı orada kendi devletini kurar, ve Fransa’nın kaderi bambaşka olurdu.”

Bonapart kaleyi alamadı, Mısır seferi felaketle sonuçlandı, ama bizim için önemli olan niyettir, sonuç değil.

Kendisi bunu bizzat doğrulamamış olsaydı, Yermolov'un Mısır seferinin ayrıntılarını bildiği konusunda şüpheyi düşmek mümkün olurdu. 12-17 Nisan 1817 tarihinde Zakrevskiy'e yazdığı mektupta şöyle diyor:

"...Kabartay halkına hitaben kaleme aldığım bir manifestonun kopyasını ekte yolluyorum. Bu tür saçmalıkları yazarken kendim de gülüyorum, ama madem ki, burada böyle yazmak gerekeceğini ve bu yöntemin işe yarayacağını bir defa şaka ile karışık söylemiş oldum. Bu manifestoda, Mısır'da sıtmadan yatarken nutuk atan Bonapart'ın üslubunu tanıyacaksın Ben sıtma olmadan da sayıklıyorum!"

Şakacı tona, kıyaslamaların ciddiyetini gizlemek için başvurulmuş. Mısır seferiyle, İran- Kafkasya planları arasındaki paralel şüphe yok ki Yermolov'u terk etmiyordu. En azından ilk iki-üç yıl. Alıntılanan Zakrevskiy'e hitaben yazılmış mektup, İran'a sefir tayin edilmeden önce, Aleksey Petroviç'in "Asya hayalleri" -"Asya'da krallıklar emrimize amade"- henüz toz-pembe iken yazılmıştı.

Yermolov'u Napolyon'la ilintilendiren, tehlikeli açık sözlülüğü bakımından şaşırtıcı imayı, eski silah arkadaşını kötücül bir zarafetle yeni görevi dolayısıyla kutlayan büyük prens Konstantin Pavloviç'in 25 Haziran 1816 tarihli mektubunda buluruz:

"Çok saygıdeğer, çok nazik ve çok yiğit dost Aleksey Petroviç!...Yeni göreviniz ve bu görevde Devletli İmparatorun size haklı olarak bahsettiği yetki dolayısıyla sizi kutlarım. İtiraf edeyim ki, bu yetki öyle sıradan bir şey değil, o tarihte yoldaşlarıyla Taleyran'ın kendisi olsa vermeden önce bir düşünürdü."

Büyük prens hangi özel yetkiden söz etmektedir? Yermolov'dan önce Kafkasya'da, tamamen sıradan biri olan Rtişçev de dahil, üç tane hiçbir büyük başarıyla temayüz etmemiş general görev yapmıştı.

Anahtar "yoldaşlarıyla Taleyran" ifadesinde gizlidir. Napolyon'u iktidara getiren 18 Brumer ihtilalinin esas kahramanlarından birisi Taleyran idi.

Konstantin ve Yermolov, İmparator Aleksandr'ın hastalık derecesin-

deki şüpheli karakterini iyi biliyorlardı. Ve -prensın kanaatine göre- geniş bir bölgeyi ve fiili olarak Petersburg'un kontrolü dışında bulunan bir koldu, ele avuca sığmaz ve bariz şekilde Napolyon kompleksi taşıyan bir ikbalpereste emanet etmek, çar açısından yüksek bir itimada delalet ederdi.

Başka bir dönemde -“o tarihte”- bu durum, Mısır'daki ve Mısır'dan sonraki Bonapart'ın durumuna çok fazla benzerdi ve “yoldaşlarıyla Taleyran” düşüncesine götürebilirdi. Ama, burası Rusya.

Bu imaları Yermolov'un en yeni biyograflarından birinin yaptığı gibi, Rusya'nın Doğudaki aktivitesinin Fransayı rahatsız ettiği şeklinde yorumlamak mümkündü. Ama olmuyor. Konstantin'in tasavvur ettiği şekilde Yermolov'un planları öncelikle İngiltereyi rahatsız etmeliydi.

“Daha sonra, hiç yoldan sapmadan, İngilterenin tüm zenginliklerinin bulunduğu yerlerde kara yoluyla gezip dolaşmak mümkün olacak.”

Daha sonraları Pavel'in Yermolov döneminde Napolyon'la ittifak halinde gerçekleştirmeye çalıştığı Petro'nun eski Hindistan'a çıkış fikri.

Hem, Konstantin, Yermolov'un Doğu'yu karıştırıp, doğan kaosta kendi Sezarvari planlarını gerçekleştirmek için kasıtlı olarak İran'ı savaşa kışkırtacağından ciddi olarak endişe ediyor.

“Ama, et comme les extremes se touchent⁴⁷, Sizin seyahatinizin, bizim açımızdan yabancı topraklarda umumi bir gezintiye dönüşmesinden Tanrı bizi korusun. İspanyol sineği Fransa'da pek çok insanı öbür dünyaya yolladı. İran'ın da bir sürü ortodoksu öbür dünyaya yollamasından Tanrı korusun. Velhasıl, her şey Gruber cemiyeti veliahdının misyonerliğine bağlı.”

Fransızca cümle Napolyon'un meşhur “büyükten gülünçe...” sözünü hatırlatıyor, İspanyol sineği de Napolyon'un İspanya'daki başarısızlığını ima ediyor.

Konstantin, Yermolov'un savaşı kışkırtacağından şüphe etmekle kalmıyor, aynı zamanda savaşın veya barışın, münhasıran hareket özgürlüğünü ele geçirmiş olan generale bağlı olduğunu da iddia ediyor. “Pater Gruber” Yermolov'un lakabı idi. (Gruber bir Cizvit generali idi ve Petersburg'da birkaç yıl yaşamıştı). Aleksandr'ın kendisi de, kendi generalinin ikbalperestliği ve iktidarperestliğinin derecesi konusunda yanılmıyordu.

⁴⁷ Uçlar birleşince (Fransızca)

Yermolov'un çağdaşlarından birisi, kendi ağzından aşağıdaki çarpıcı epizodu kayda geçmiştir:

“O (Yermolov –Y.G.), 1821 yılında Karbonarların tahrik ettiği İtalya'daki karışıklıkları bastırma görevi verilen yüzbin kişilik bir orduya başkumandan tayin edildiğini anlatıyordu. Napoli'de bir isyan patlamış, kral anayasayı imzalamak zorunda kalmıştı. Kısa süre sonra Yermolov müttefik hükümdarların bulunduğu Laibah'a toplantıya çağırılmış. Aleksey Petroviç imparatorun yanında imiş. Yemek sırasında hükümdar karşısında oturan Prens Volkonskiy'e yanındakini işaret ederek bazı işmarlarda bulunmuş. Volkonskiy imparatorun pandomimini anlamamış ve yemek sonunda hükümdarın Yermolov'u göstererek ne anlatmak istediğini anlayıp anlamadığını soran hükümdara, anlamadığını söylemiş.

-Sana anlatmak istediğim şeyi, gerçekten anlamadın mı? Aleksey Petroviç galiba cübbenin kendi üzerinde olduğunu ve başrollerden birini oynamakta olduğunu sanıyor demek istemişim.

Yakında bulunan Yermolov hiç bozuntuya vermeden şöyle cevap vermiş:

-Hükümdarım, hiç yanılmıyorsunuz, herhangi bir Alman prensinin tebaası olsaydım, tahmininizde tamamen haklı olurdunuz; ama sizin gibi yüce bir hükümdara hizmet ediyor olunca, ikincilik bana yeter”⁴⁸

Bu muhaverenin çarpıcılığı şurada ki, Yermolov'un bir zamanlar genç Bonapart'ın yaptığı gibi, orduyla İtalya'ya hareket etmesi gerekiyordu. Bonapart'ın baş döndürücü tırmanışı bu seferle başlamıştı...

Yermolov'un imparatorluğun ucuna atanmasının, yalnızca imparatorun ona olan yüksek itimadıyla açıklanamayacağını iddia etmek için elimizde yeterince kanıt var. Belki de tam tersine. Avrupa'dan döndükten sonraki yıllarda Aleksandr, orduda popüler olan “fikir sahibi” genç generallerden hiçbirini yanında tutmadı. Mihail Semyonoviç Voronstov, işgal gücü kumandanı sıfatıyla üç yıl boyunca Fransa'da tutuldu, Mihail Fyodoroviç Orlov Kiev'e, ardından da Kişinev'e yollandı, Pavel Dmitrieviç Kiselyov Besarabya'daki 2. Ordunun kurmay başkanlığına atandı. Bu düzen içerisinde Yermolov'un Kafkasya'ya atanması, olup bitenin belirli bir mantık çerçevesinde cereyan ettiğinin kanıtıdır. Bu dört generalin hepsi ikbalperest hayallerle dolu ve çeşitli derecelerde liberal fikirlere eğilimli kimselerdi. İlk üçü kölelik hukukunun kararlı muhalifi idiler ki, o günlerde bu yeterli bir alamet-i farika idi.

⁴⁸ R.İ.Hrapovitskiy. Znakomstvo s Yermolovim//”Russkaya starina.”1872, noyabr. S.539

Yermolov'un uzun vadeli planları olduğuna dair kanıtlar, kendisinin 1817 yılındaki İran elçiliğiyle alakalı olarak anlattığı yarı şaka epizodlarda gizlidir. İran'daki ikametiyile ilgili notlarında Yermolov İranlı ricale, kökeninin Cengiz Han'a dayandığını nasıl anlattığından bahseder:

“Çoğu zaman kaderin cilvelerinden söz ederken, atalarımın hüküm sürdüğü, onların amansız silahlarına herkesin boyun eğdiği bir ülkede barışı ve dostluğu tesis eden bir elçi olarak bulunuyor olmakla ilgili sözlerimle onları hayrete düşürürdüm. Ricalden birinin soy ağacımı muhafaza edip etmediğimle ilgili sorusuna, soy ağacının soyumuzun büyüğünde muhafaza altında tutulduğu şeklindeki kararlı cevabımla kökenimin Cengiz Han'a dayandığını ebedi olarak tescil ettirmiş oldum. Bir gün İran tahtı üzerinde hak iddia edebileceğimi söyledim, ama İranlıların bu tür şakalardan hoşlanmadıklarını fark ettim. Sık sık tekrarlanan iktidar değişiklikleriyle istikrarı unutmuş saf bir halk nezdinde bu şakanın ciddi sonuçları olabilir. Savaş halinde yenilmez Rus ordularına bizzat kumanda eden Cengiz Han'ın torununun halk üzerindeki nüfuzu çok büyük olacaktır.”

Yermolov soyu gerçekten de 1506 yılında Altın Ordu'dan çıkıp Moskova'ya gelerek vaftiz olan Murza Aslan Yermol adında birine dayanıyor. Ama bunun gibi “Cengiz Han torunları” Rus asilzade sınıfı arasında mebzul miktarda bulunur. Ama, Yermolov'dan başka hiç kimse bunu, bu derece ihtişamlı ve ütopik bir kariyer için kullanmamıştır.

Alıntılarımız metindeki son cümle, Yermolov'un durumda meydana gelebilecek muhtemel değişiklikleri ciddi olarak düşündüğüne işaret eder.

Anlaşılan, ele avuca sığmaz generalin kendi ikbalperest amaçları peşinde, İran'la hemen bir savaş başlatacağına dair söylenti o kadar yaygınlaşmıştı ki, Yermolov'un, mektuplarında özel olarak kendini savunması gerekmişti.

18 Kasım 1817 tarihinde Tiflis'den Zakrevskiy'e şöyle yazıyor:

“Burada gördüğüm ordu İranlı sarbazlara benziyor. (Kafkasya kordusu askerlerinin gayrinizami dış görünüşü kastediliyor -Y.G.). Ama harika insanlar. Gözüpek insanlar. Yazık ki barış hali çok gerekli. Kavgayı başlatacağımı düşünecek düşmanlarım yanılacak. Doğru değil! Sükunetin yararımıza olduğunu görüyorum, ve Tanrı şahidimdir ki, birkaç yıllık barış süresi için elimdeki tüm imkanları harcarım. Munislik, tatlılık, pohpohlama ve tüm diğer yöntemleri kullanırım. Ama, zamanım olursa, daha sonra burada savaşı bitirişimizin öncekilere benzemeyeceğini garanti ederim.”

Son cümle hem uzun vadeli planlara, ve hem de Yermolov'un kendini ne kadar bağımsız hissettiğine işaret eder. Belli ki savaşı kendisi uygun gördüğü zaman başlatacaktır.

Ama birkaç yıllık barışı Yermolov sadece Kafkasya'ya hasretmek niyetinde değildi. İran'a "barış ve dostluğu tesis eden bir elçi" olarak gelişinden hemen sonra Aleksey Petroviç, şahın oğulları arasındaki hanedan mücadelesine müdahil olmak gibi, basit ama etkili bir entrika planı kurdu ve imparatora sundu. Şahın bizzat tayin ettiği yasal veliaht, İngilizlerle sıkı ilişkileri olan enerjik Abbas-Mirza idi. Yermolov, Abbas-Mirza'nın, günümüzdeki ifadeyle bir İslam fundamentalisti olan ağabeyini desteklemeyi öneriyordu. Onun hakkında şöyle yazıyordu:

"Avrupa müesseselerine tahammülü yok ve İngilizlerden nefret ediyor."

İç savaş başlasaydı, neticesinde İran Yermolov'a göre şöyle olacaktı:

"Uzun bir süre için şimdiki sakin karışıklık durumuna bile geri dönecek, birçok yerinde yeni doğmaya başlayan düzenlilik hali, en azından tüm bir asır için ötelenmiş olacak."

Yermolov'a boşuna Cizvit generali payesi vermemişler...

Şüphe yok ki, Yermolov için İran'da bir iç savaş örgütlemek sadece kanlı bir eğlence değildi. O esnada kaçınılmaz olarak doğacak kaos sırasında ilk önce Erivan hanlığını Rusya'ya ilhak etmeyi, daha sonra da duruma göre hareket etmeyi hesaplıyordu.

Aleksandr bu macerayı yasakladı.

II

İran'dan uzun süreli bir barış garantisiyle dönen Yermolov, hemen öncelikli olduğunu düşündüğü ve Titsianov'un halletmeyi denediği meseleyi, hanlık kurumunun ortadan kaldırılıp, Kafkasya'da Rusya örneğine göre merkezi bir yönetim sistemi ihdas etme meselesini çözmeye girişti. Bu operasyonu daha İran Sefirliğinden önce düşünmüştü. 24 Şubat 1817 tarihinde Tiflis'den Paris'deki Vorontsov'a şöyle yazıyordu:

"Varlıklarıyla bizi utandıran hanlıklar bana rahat vermiyor. Hanlıkları idare etmek ilkel toplum oluşumunu tarif etmeye benzer. İşte insanlığı küçük düşüren, aptalca, mücrim istibdadın ve tüm sefahatın timsali."

Yermolov döneminin mazeret doktrininin temelinde yatan çok önemli bir gerekçe, Yermolov fetihlerinin taşıyıcı gerekçesi, ilk defa burada ortaya çıkmaktadır. Bu gerekçe, Tsitsianov döneminde planlanmıştı, kendisini Tsitsianov'un öğrencisi ve davasını devam ettiren birisi olarak gören Yermolov da, onu yüksek sesle dillendirmiş oldu.

Yermolov ve silah arkadaşlar -Velyaminov, Madatov - Gudoviç ve Tsitsianov gibi Kafkasya'ya Polonya isyanının bastırılmasından sonra değil, kendi bakış açılarıyla Napolyon despotizmine karşı kurtarıcı bir seferden sonra geldiler. Onlar, Rusya'yı da bir kurtarıcı ülke olarak algılıyorlardı.

“Ve kanımızla ödedik kefareti
Özgürlüğünün Avrupa'nın, onurunun ve barışın.”

Kafkasya problemini ancak Rusya -Polonya, Rusya- Yunanistan, Rusya -Balkan Slavları bağlamında incelemek mümkün ve gereklidir.

1810'ların sonundan itibaren Rus toplumsal bilinci, Helen özgürlüğünün mirasçısı dindaş Grekler uğruna kurtarıcı bir sefere hazırlanıyordu. İdolü ve sembolü, Yunanistan'ın özgürlüğü için ölen Bayron idi. Puşkin Yunanistan'da dövüşmeyi hayal ediyordu. I.Aleksandr'ın popülaritesinin düşmesinde, orduyu ayaklanan Greklere yardıma göndermek istememesinin de önemli bir rolü olmuştu. Mihail Orlov, tümenini Balkanlar üzerine yürümeye hazırlıyordu.

Günümüzün en yeni araştırmacılarından biri, yirmili yılların başındaki durumu şöyle tarif ediyor:

“Kamuoyu, Yermolov'un gelecekteki bir Türk harbinde Rus ordusuna başkumandan atanması konusunda fikir birliği içerisinde idi. Yermolov da aynı şeyi hayal ediyordu. Paradoks şurada idi: Doğuda aktif bir savaş sürdürmek ve Yunanistan'a özgürlük mücadelesinde yardım edebilmek için cephe gerisini emniyete almak, Kafkas halklarını itaat altına almak ve bağımsızlıklarına son vermek gerekiyordu. Bir sürü kavim, tarihsel varoluş hakkını yitirmek ve imparatorluğun Doğu'ya doğru ilerlemesinde bir araç haline dönüşmek zorunda idi.”⁴⁹

Bu paradoks zahiridir. Daha kısa süre öncesine kadar, Müslüman dünyasının lideri haline gelen Osmanlı imparatorluğu, uslanmaz bir saldırgan idi, devamlı olarak yeni topraklar ele geçiriyor, bağımsızlığını savunmaya

⁴⁹ S.A.Ekştut. V poiske istoričeskoj alternativ. M.,1994. S.116

çalışan halkları şiddetle cezalandırıyor, Avrupalı süper devletlerin tepesinde bir tehdit olarak asılı duruyordu. Türk orduları Viyana'ya kadar ulaşmışlardı. XVIII. yüzyılda, kendisi ile tarihi düşmanı arasındaki tampon bölgeleri devamlı olarak genişleten Rusya, Bab-ı Ali ile mücadelenin ön safında bulunuyordu. Ve bu da gayet doğal idi. Dolayısıyla, Türklerin köleleştirdiği Yunanistan veya Türklerin müttefiki Müslüman Kafkasya şeklindeki ikilemdeki seçim de doğaldı.

Avrupa deneyimini yaşayan subay sınıfının çoğunluğu, liberal fikirlerin savunucusu olan ve bu yönde reformlar yapmasını bekledikleri kendi hükümdarlarına siyasi olarak bağlı kalmakla birlikte, prensip olarak despotizm karşıtı idi. Ve, Kafkasya'yı himaye eden hem Türkiye (Osmanlı yönetimi-e.n.) ve hem de İran, gerçekten de keyfilik bakımından Rusya mutlakiyetini fersah fersah aşan sınırsız despotizmin klasik birer örneği idiler.

Ve Avrupanın kurtarıcısı, Napolyon galipleri Kafkasya'da kendilerini her şeyden önce sivil uygarlığın, aydınlanmanın ve adaletin taşıyıcısı olarak görüyorlardı. Vahşetin, siyasi geriliğin, XIX. yüzyıla yakışmayan acımasızlığın tecessüm ettiği yer ise, Kafkas hanlıkları idi.

Tsitsianov için hanlar öncelikle Kafkas vilayetlerini Rusya bünyesine katma ve ardından gerekli yönetim sistemini kurma yolunda bir engel iken, Yermolov için bunlar bir çeşit ideolojik sembol idiler: aydınlanmış Rusya'nın yanı başındaki mevcudiyetleri bile utanılacak bir durum idi.

Nijegorod dragon alayına katılan ve 1820 yılında Kafkasya'da savaşmış olan hür düşünceli İspanyol subayı Huan Van-Galen, bu konuda ilginç bir tanıklık bırakmıştır.

"...Yermolov, yollar üzerinde ve Kafkas dağlarının bahsi geçen ırmağa dönük eteklerinde, iç idarelerinde tamamen serbest bırakılan (burada Van-Galen çok fazla abartıyor-Y.G.) dağlıları, haydutluk alışkanlıklarından vazgeçerek, bu kalelere yerleşmiş Rus garnizonlarının devamlı nezareti altında, çocuklarını başka prensiplere göre yetiştirmeye zorlamak ve dağlıların kendilerini de, daha medeni bir yaşam tarzının nimetlerinden yararlandırmak için, ikinci bir kaleler zinciri kurmaya girişti."⁵⁰

Yermolov bu amaçları – dağlıların medeni tasavvurlar ikliminde eğitilmesi ve gelecek nesillerinin de aynı şekilde eğitilmesi – yüksek sesle deklare ediyordu. Aynı Van-Galen, "prokonsül"ün İranlı gizli ajanlara yaptığı konuşmayı alıntılıyor:

⁵⁰ Juan Van-Galen. Dva goda v Rossii/"Zvezda." 1997.No 3.S.143

“Barbarlık, Kafkasya’dan başlayarak aydınlanmakta olan tüm Asya ufkunda sona eriyor, ve Tanrı Rusya’yı ta Ermenistan sınırlarına kadar tüm halklara gelişme ve aydınlanma getirmekle görevlendirdi.”

Yermolov ve yakın silah arkadaşlarının gerçekten de, kendilerini barbarlık ve gaddarlığın hüküm sürdüğü bir yere “barış, gelişme ve aydınlanma” getiren şövalyeler olarak gördüklerinden şüphe etmiyorum.

Kafkasya’ya gelişinden kısa süre sonra Yermolov Şeki hanına şöyle yazıyordu:

“Daha gelir gelmez sizden şikayet eden dilekçe yağmuruna tutuldum. Araştırmadan bunlara inanmak istemiyorum, zira her birisi kötü ahlaklı ve gaddar insanlara mahsus eylemlerden bahsediyor. Güvendiğim bir memuru bunları araştırmakla görevlendirdim. Eğer, sizin iradenizle icra edilen gaddarlıklar ortaya çıkarsa, kerpetenle burun ve kulak koparıldığı kanıtlanırsa, bütün bu zavallıları, siz kendilerini razı edene kadar evinize yerleştirme emri verdim. Birisini sopayla döverek öldüren ve cesedini hendeğe atan memurunuzu yakalama ve yargılandıktan sonra ölüm cezasına çarptırma emri verdim. Bay Tuğgeneral Şeki hanı, iradenizi icra etmek için tayin ettiğiniz memurların seçiminde daha dikkatli olmanızı tavsiye ederim; iradenizin de, hanlığın idaresini size hanlık halkı onun şanlı hükümdarlığı döneminde ıstırap çeksin diye emanet etmemiş olan hükümdarın alıcenaplığı ve merhametiyle çelişmemesini tavsiye ederim, ve sizi temin ederim ki, şikayetler kanıtlanırsa, lütfkar hükümdarınızın niyetlerini daha iyi icra etmeyi size öğretirim. Unutmayın ki, emirlerimi ne şaka konusu yapmayı ne de tekrarlamayı severim.”

Şeki hanının ilk ders için seçilme sebeplerinden birisi de, Yermolov’un “selefi” Rtişçev’in gözdesi olmasıydı. Aleksey Petroviç için onun icraatının beceriksizliği ve zararlılığını kanıtlamak şahsi bir mesele olmayıp, ideolojik prensiplerden kaynaklanıyordu. “Notlar”da durumu şöyle açıklıyor:

“Selefim, General Rtişçev ona karşı (Şeki hanına -Y.G.) çok fazla anlayışlı davranıyordu; hiçbir dilekçeye tatmin edici bir cevap verilmiyordu, şikayetçiler ona başvuruyordu (yani yönlendiriliyordu.-Y.G.) ve burada çok şiddetli işkencelere maruz kalıyorlar veya son kuruşlarına kadar fidye ödeyerek kurtuluyorlardı. Generalin çevresindeki güvenilir adamları ve, eğer söylentiler doğruysa en yakınındakiler handan kıymetli armağanlar ve para alıyorlardı.

Yönetimin utanç verici bir hareketine infialle değinmeliyim: hanın caniyane gaddarlığına ve zulmüne daha fazla tahammül edemeyen Şeki halkından iki yüz kişi Tiflis'e geldi. Bunların şikayetleri, gözyaşları ve yeisleri idareyi etkilemedi, onları yönetime karşı asi olarak adlandırıp birçoğuna bedeni cezalar verdiler, yirmiden fazla kişi de isyancı olarak Sibirya'ya sürüldü."

Yermolov doğal olarak o tarihlerde Rusya'da çok yaygın olan rafine bir işkence yöntemine, insanları asker sıralarının arasından geçirme yöntemine başvurmayı düşünmemişti. Bu, onun için düzeni sağlamaya matuf, medenileştirici genel sisteme uyan bir şeydi. Hanların gaddarlığı, düzene hizmet etmiyordu.

Yermolov'un kendisi de çok gaddar olabiliyordu. Ama o, aydınlanma ve gelişim adına gaddar oluyordu, bu yörenin gelişimi, halkının gelişimi adına insanları kurşuna dizdirir ve astırırdı – bazen ayaklarından - . Hanlara gelince, onlar aydınlanma ve gelişim karşısı şahsi ihtiraslarını tatmin ediyorlardı.

Yermolov'u Şeki hanı İsmail'in kurbanlarının başına gelenler de endişelendirmiş olabilir. Ama bu, her şeyden önce onu iktidarından etmek için çok müsait bir bahane idi.

1820 yılında "prokonsül", güçlü Gazikumuk hanına karşı bir sefer planladığında, bahanesi böyle bir şey idi. Bu sefere katılmış olan Van-Galen bunu tüm saflığıyla şöyle naklediyor:

"Kafkas dağlarının doğu ucunun güney eteğinde, Dağıstan'ın yanında bulunan Gazikumuk vilayetinin hanı, kendi tebaasına tiranlık etmeye almış birisi olarak, Şirvan hanı ve diğer eski İran uydularıyla olan akrabalık bağlarından yararlanarak kendi hakimiyeti altına almış olduğu komşu toprakların sivil halkına kan kusturmaya başlamıştı; bu süper devlet tarafından gizlice teşvik edilen han, Dağıstan'daki huzuru bozmak niyetinde idi..."

Gazikumuk'a sefer düzenleyip hanı kovmaya mecbur bırakan ilk sebebin, Van Galen'e göre "tiranlık", ondan sonra da isyan planlama olması dikkate değer...

Yermolov'un düşüncesine göre, silah arkadaşlarına ilham verecek ve yapılan işin doğruluğu konusunda onları ikna edecek mazeret doktrini, hareket sırasında doğmuş olmayıp, kendisi tarafından yanında getirilmişti.

Bu, aydınlanma çağı liderlerine has bir şeydi. Doktrin, “prokonsül”ün kendi Bonapartizmini ve kaçınılmaz saydığı metotlarını haklı çıkarıp, gizlemeli idi.

Tiflis’e gelir gelmez -18 Kasım 1816- ayağının tozuyla Zakrevskiy’e şöyle yazıyordu:

“Burada haleflerim tüm hanları ve benzeri düzenbazları o kadar şımartmışlar ki, kendilerini en az Türk (Osmanlı-e.n.) sultanı seviyesinde görüyorlar, ve artık Türklerin bile yapmaya utandıkları gaddarlıkları en tabii hakları sayıyorlar.”

Gördüğümüz gibi, motivasyon münhasıran ahlak sınırları içinde olup, günlük siyasetle alakalı değildir.

“Seleflerim bunlarla aşıklar gibi yazıyorlardı, öyle bir incelik, tatlılık, sanki biz onların hakimiyeti altındayız. Onların aklını başına getirmeye başladım, düzensizliğe dayanamadığımı, düzenin ise itaat etme yükümlülüğü getirdiğini, ve benim ve Hükümdarlarının iradesine uymalarını tavsiye ettiğimi ve bu iradeye uygun davranmalarını sağlayacağımı taahhüt ettiğimi söyledim. Başımızı ağrıtan ve ufak tefek ihanetlerde bulunan tüm diğer düzenbazları ele almaya başlıyorum. Öncelikle onları birbirlerine karşı kışkırtıyorum ki, bize karşı birlik olmayı akıl etmesinler, ve bir kısmını yok etmekle, diğerlerini de amanatlarını idam etmekle tehdit ettim. İhtiyaç duyuldukça bazılarını ali-ül ala terfi ettirmek, yani darağacına çıkarmak gerek. Seleflerimin zayıflığına layık olamayacağım, ama Prens Tsitsianov’a bir nebze benzersem, ne bu yöre, ne de Hükümdarın sadık tebaası bir şey kaybeder.”

Bir süre sonra, Vorontsov’a yazdığı 24 Şubat 1817 tarihli mektupta Yermolov, bölgenin birinci sınıf Avrupa standartlarına getirilmesine matuf icraatının bütün bir teorik programını izah eder:

“Vahşi, aydınlanmamış, hayatın, görünüşe göre her türlü yolsuzluk ve düzensizlik esasına dayandığı bir ülkedeyim. (Devamlı olarak ileri sürülen “düzen” - “düzensizlik” antitezine, dikkat edelim. Petro’nun muntazamlık ihtirası, demir yumrukla kurulacak düzenli Avrupa sistemi hayali-Y.G.) Halkların eğitilmesi insanın yaşam süresinin değil, asırların işidir. Benim yerimde bir dahi olsaydı, o da yol haritasını çizip icraat kurallarını haleflerine

vermekten başka bir şey yapamazdı; işte o zaman kaba bir cehaletle kemikleşmiş, tüm iğrenç özelliklere sahip yöre halkı arasında belki birkaç nesil sonra torunlar meyveleri görebilirler. Ama, dahiler nerede ve seleflerinin plan ve niyetlerini kavrayabilecek halefler nerede? Böyleleri, icraatında halkına hesap veren krallar arasında da enderdir. Velhasıl sıradan insanların, ki kendim de onlardan biriyim, yapacağı tek bir şey var, o da selefinden biraz daha iyi olmak veya halefinden çok kötü olmamaya çalışmaktır. Velhasıl, bütün yaptığım yiğitlik, Gürcü kanından herhangi bir prensin kendi şeref ve insan hakları anlayışına (!-Y.G.) göre yüksek soyunun alameti saydığı bir kötülüğü yapmasına mani olmak, düşünce tarzında yok etme ve kan akıtmanın eşlik etmediği bir iktidarı iktidar saymayan herhangi bir hanın, keyfi şekilde kulak ve burun kesmesini önlemekten ibarettir. İşte asıl uğraştığım işler bunlar, ve ayırt edici vasfı nankörlük olan, Rusya'ya ait olma saadetini bilmeyen ve ona defalarca ihanet etmiş ve daha da ihanet etmeye hazır bir halkın menfaatine hizmet etmek için çok büyük bir yiğitlik gerek.”

Burada iki hususa işaret etmek gerek. Birincisi, Kafkasya'ya gelişinden dört ay sonra yapması gereken rutin işlerle ilgili olarak meysus bir şekilde fikir yürütmektedir. Kafkasya'ya koşarak bunun için gelmemiştir. İkincisi, kendisine emanet edilen halkla karşılıklı ilişkinin ana prensibi olarak -Tsitsianov'un izinden giderek - hor görmeyi seçmektedir. Aynı mektupta, alıntıladığımız parçadan hemen sonra, çok dikkate değer bir metin geliyor. Bunu okurken, Ermeniler, Gürcüler ve dağlı aristokrasisinden bahsedildiğini akılda tutmak lazım:

“Prens Tsitsianov'un Armyaşki (Ermenileri aşağılayıcı bir adlandırma-ç.n.) sözünü hatırlıyorum. İşte, insan cinsi denebilirse, Tanrısı kendi menfaati olan ve başkalarına karşı hiçbir yükümlülük duymayan en iğrenç cins. Avrupa Çıfıtlardan iğrenmemeli, düzene kolay uyarlar ve sıkı nezaret altında olmaları şartıyla, her bakımdan kötü yönden kendilerine benzeyen Armyaşkilerden daha fazla zararlı olamazlar.”

Bu bakış açısının somut bir durumdan kaynaklanan anlık bir kızgınlığın neticesi olmadığı, temel bir yargı olduğu, bu tezlerin defalarca tekrarlanmasıyla sabittir. Üstelik, sorun çeşitli ayrıntı dereceleriyle ve çeşitli veçheleriyle ele alınmaktadır.

9 Ocak 1817 tarihinde Zakrevskiy'e yazdığı mektupta her zamanki gibi Asyalılara karşı duyduğu nefreti ifade ettikten ve hanlara göz yumduk-

ları ve Tsitsianov sistemini yıktıkları için “seleflerini” neredeyse küfrederek gibi payladıktan sonra, Yermolov Rusya’nın her sınıftan yeni tebaasının kalitesini analiz ediyor:

“Şimdi dindaşlarımıza, Gürcistan’da meskun halka dönelim. En soylularından başlayalım: prensler Gürcü krallarının küçük ölçekli kopyasından başka bir şey değildir. Aynı istibdat açgözlülüğü, tebaaya davranışta aynı gaddarlık. Aynı, birilerinin yaşamadaki “sağduyusu”, diğerlerinin de dünyada mükemmel kanunun mevcut olmadığı yönündeki kesin kanatındaki “sağduyu.” Soyun kadimliğiyle ilgili gurur korkunç boyutlarda. Bunun kanıtı hemen hemen yok gibi, kanıtlama talebini de hakaret olarak kabul ediyorlar. Ruhban cahil..., yasa hakikatlerinin öğretilmesinde de aynı gaddar yöntemler; kendi yaşamıyla sefahatin bizzat örneği olup, yakında Müslümanlığın yaygınlaşacağını vaat etmeler. Bab-ı Ali’ye ait olan pek çok dağlı halk ve ülkesi, eskiden Hristiyan iken, bundan vazgeçip, kurallarını uygulamasalar da, Müslümanlığı kabul ettiler. Eğer bizimkiler henüz Müslüman olmamışlarsa, bu sadece hiçbir dine ait olmamanın çok daha rahat olduğunu düşündüklerindendir. Halk, zanaatkarlar hariç, saftır, mantık yürütme yeteneğinden neredeyse aptallık derecesinde yoksundur, oldukça yumuşak başlı karakterde olsa da, efendilerine bağlılığa meyyaldir. Tembel ve keyifçi, dolayısıyla da çok fakirdir. Çabuk inanır, dolayısıyla da her türlü telkine açıktır. Eğer prensler daha az cahil olsalardı, halk hükümetimize sadık olurdu; ama birinciler Rusya’ya ait olmanın mutluluk olduğunu anlamıyor, ikinciler de bunu hiç akıl edemiyor; her iki taraf da çok nankör ve minnettar değil. Uzun sözün kısası bu insanlar hükümetin kendilerine gösterdiği ilgi ve ihtimamı hak etmiyor, kendilerine bahşedilen imtiyazlar da domuzların önüne atılan incilerdir (Matta İncili’nde İsa’nın bir vaazına atfen söylenmiş –ç.n.).”

“Prokonsül”ün idaresi altındaki halkın genel değerlendirmesinden başka, prenslerin rolünden bahseden bir pasaja özellikle dikkat etmek lazım:

“Eğer prensler daha az cahil olsalardı, halk hükümetimize sadık olurdu...”

Burada, Transkafkasya ve Kafkasya hükümlerleriyle, prensler ve hanlarla ilgili tek bir ilişki formülü bariz olarak ortadadır. Hanlar gibi Gürcü prensleri de – cahil, gaddar, Avrupa tipi yasallığın ne olduğunu anlamayan –, sıradan halkın imparatorluk ailesine organik ve sağlam bir şekilde dahil

edilmesi yolunda bir engel oluşturmaktadırlar. Buradan çıkan sonuç şu: hanlar gibi, Gürcü prensleri de, idare eden ve kontrol eden sınıf olarak yerlerini Rus askeri ve sivil memurlara bırakmalıdırlar.

Yermolov böylelikle Petersburg'u psikolojik olarak – hükümdar nezdinde nöbetçi general olan Zakrevskiy, Yermolov'un nazarında Aleksandr ve yakın çevresine çıkan direkt enformasyon kanalıydı – bölgenin kendi Yermolov-Tsitsianov modeline göre yeniden düzenlenmesi meselesine hazırlıyor. Şüphesiz ki, Yermolov bu derece aşağılık insanların “menfaati için” yapması gereken çalışmayı içine sindiremiyordu. Hive ve Buhara'ya, Genelkurmay subayı Nikolay Nikolayeviç Muravyov'u, geleceğin meşhur Karslı Muravyov'unu (Kırım savaşı sırasında, 1855 yılında Kars'ı teslim alan general. Kendisine “Karslı” anlamına gelen “Karsskiy” ünvanı soyadı olarak verilmişti.-ç.n.) ajan olarak gönderiyor. Tahran'a giderken yolda, karargah subaylarına belli etmeden çevrenin topoğrafik çizimini yapmalarını emrediyor. Kısacası, çeşitli istikametlerden Hindistan'a çıkış imkanını hazırlamaktadır.

İran'a hareketinden hemen önce Aleksey Petroviç, imparatora “hanlık iktidarının ortadan kaldırılmasının zorunluluğu” anlamına gelecek bir rapor yollar (ilk yayımcısı da zaten raporu böyle adlandırmıştı).

“Bu ülkede idare yöntemlerini anladıkça, çok zor olsa da, zamanla ve sabırla Gürcülerin karakterinde kemikleşmiş düzensizlik eğilimini zayıflatmak mümkün; ama hanların idare ettiği bölgeler, daha uzun süre her türlü düzene karşı koyacaklardır; zira onlarla yapılan anlaşmalar ölüm cezası hariç, hiçbir kısıtlama olmaksızın önceki iktidarlarını korumalarına imkan veriyor. Hanlıkların idaresi onlara veraset yoluyla geçecek şekilde bahşedilmiştir. Hayırhah Rusya kanunları bu münbit ve zengin bölgelere ancak iktidarın veraset yoluyla geçmesine son verilmesi veya hanların ihanet etmesi halinde yayılabilir. Merhum General Prens Tsitsianov, gücümüz yeterli değilken, içeride ve dışarıda güçlü düşmanlar varken hanlıkları Rusya'ya ilhak etmişti. İhtiyaç dolayısıyla hanların yararına olan anlaşmalar yapılmak zorunda kalınmıştır. Akabinde bunların çıkarlarımıza ne kadar aykırı olduğunun, halklar için ne kadar külfet getirici olduğunun, ve dolayısıyla Majesteleri İmparatorun niyetlerine ne kadar uymadığının acı şekilde farkına varılmıştı. Fakat hiç kimse bunları değiştirme imkanından faydalanmadı. Şeki hanının ihaneti onun zengin mülkünü bize hediye etmişti.

Başşehir ordularımız tarafından alınmış, han İran'a kaçmış ve Rusya idaresi ihdas edilmişti. General Feld-Mareşal Kont Gudoviç, hiç ihtiyaç yokken hanlığın başına İran'a kaçmış hanlardan birini çağırdı, ve şimdi iktidar onun oğlu Tuğgeneral İsmail Han'dadır. Karabağ hanı da aynı şekilde ihanet etmişti, ama öldürülmüştü. Kendisinden sonra çocukları sadık kaldılar ve Feld-Mareşal Kont Gudoviç hanın oğlunu hanlığın başına geçirmek zorunda kalmıştı. O, halen iktidardadır, ama zürriyeti yok ve sağlığı çok zayıftır. Kendisinden sonraki halefi, 1812 yılında bize ihanet edip, İran'a kaçan, İran ordularını defalarca vatanına sokmuş, onlarla birlikte sayıca zayıf bir bölüğümüze saldırıp onu yok etmiş olan yeğeni Albay Cafar-Kuli-Ağa'dır. Selefim General Rtişçev onu İran'dan geri çağırmış, 1814 tarihli İrade-i seniye ile suçlarını affetmiş, albay rütbesini iade etmiş ve yeniden hanlığın varisi yapmıştı. Bu iki önemli ve zengin hanlık bir zamanlar Gence hanlığı olan Yelizavetpolskiy okruğu gibi geçici olarak Rusya yasalarıyla idare edilmelidir.

Siz Majesteleri İmparator'dan Cafar-Ali-Ağa'nın Karabağ hanlığı varisliğini onaylamamanızı naçizane istirham ediyorum ve, her ne kadar General Rtişçev Majesteleri adına ona bu hakkı tanımış idiyse de, onun hanlığı yönetmesine müsaade edilmemesi için geçerli nedenlerim vardır. İdaresiyle ondan nefret eden halkı çileden çıkaran, gaddar karakterli ve kendisine bahşedilen anlaşma şartlarını çiğneyen Şeki hanını çok sert tedbirlerle hizaya getirmeye başladım ve kamuoyunu onun hanlığa layık olmadığı konusunda hazırlıyorum."

Ve daha ileride, açık sözlülüğüyle insanı şaşırtan bir pasaj geliyor:

"Siz Majesteleri İmparator'dan bu konuda bir irade talep etmiyorum: yükümlülüklerim, Devlet-i Alisinde meskun halkların iyiliği için Majestelerinin göstereceği ihtimamı yorumlamama izin veriyor. Kurallarım şunlardır: hayırlı olamayacağı yerlerde Hükümdarımın iktidarına başvurmayacağım. Cezalandırma gerekliliğini yasalara bırakıyorum. İran'dan döndükten sonra duruma göre bazı gerekli ıslahatı yapacağım."

Yani, Kafkas Kolordusu kumandanı, sadece imparatorluk politikasının genel ruhuna uymak suretiyle müstakil olarak hareket edeceğini ilan etmektedir. Çarlık iradesi hizmet içindir. Cezalandırma da dahil, bölgenin is-

lahatı için gereken tüm tedbirleri Yermolov münhasıran kendi aklına göre uygulamak niyetindedir. Ve Aleksandr ses etmeden bunu kabul etti ve ardından da Yermolov'un baskısı altında, devamlı olarak yetkilerini genişletti. Ve kısa süre sonra büyük prens Konstantin Pavloviç kendi manidar tarzıyla Yermolov'u "Kafkasya prokonsülü" olarak adlandıracak, Yermolov ise bu Roma ünvanını memnuniyetle kabul edecekti...

Hanlığın anahtar problem olduğu, bu problemin halledilmesinin hemen bölgede düzen ve düzgün bir idare kurma imkanı sağlayacağı fikri bu ilk aylarda Yermolov'u bir an için bile terk etmemektedir.

İmparatora yazdığı raporla eş zamanlı olarak Vorontsov'a şöyle yazar:

"İran'dan dönünce, onların (hanlıkların – Y.G.) idare tarzını değiştireceğim. İyi yürekli ama zayıf biri olan Karabağ hanı, şans eseri hasta ve zürriyetsizdir, artık bir varisi olmayacaktır, ve tabii ki, kendisinden sonra orada hanlık devam etmeyecektir. Şeki hanı, korkunç ve menhus bir yaratık, henüz gençtir ve daha yakınlarda çok güzel ve genç bir kadınla evlendi. Rezil herif bir sürü çocuk yapacak ve varislerin sonu gelmeyecek. Bekleyerek zaman kaybetme niyetinde değilim. Zengin ve münbit mülkü bir Rusya okruğu olacak, hem de İran'dan dönüşümden kısa süre sonra. Hükümetin begeneceği muhakkak olan bir deney yapacağım."

Hanlar, gerçekten de geleneklere göre idare eden, Avrupalı gözüyle barbar denebilecek gaddar despotlardı. Ama, barbarlarla barbarca metotlarla mücadele etmek gerektiği, Doğu'da Timurlenk'in diliyle konuşmak gerektiği, aksi halde seni anlamayacakları kanaatinde olan Tsitsianov gibi kültürlü bir Avrupalı olan Yermolov da XIX. yüzyıl tasavvurlarıyla kendini sınırlamak gerekmediğini, medeniyeti demir yumrukla çakmak gerektiğini düşünmektedir.

"Halkların eğitimi insan ömrünün değil, asırların işidir" fikri hayırlı bir teori olarak kaldı. Uygulama başka idi. Bunu, Yermolov'la birlikte çıkmak üzere olduğu bir cezalandırma seferinden önce Griboyedov harika bir şekilde formüle etmişti:

"Dağlı ve ormanlı özgürlüğün davullu aydınlanma (savaş davulu metaforuyla düzenli Rus ordusu kastediliyor-ç.n.) ile mücadelesi, kongrevlerin

aksiyonu⁵¹, şimdi bunlarla biraz oyalanacağım; asacağız ve bağışlayacağız ve tarihin yüzüne tüküreceğiz.”

Dağlılara “davullu aydınlanmayı” dayatırken, hayati bir stratejik meseleyi çözerken “tarihin yüzüne tükürmek” gerekmektedir. Bu, halkın ruhunun mükemmelleşmesinin organik süreci, ahlaki tasavvurların doğal gelişimidir.

Yermolov’u o derece sinirlendiren Şeki hanı İsmail, kısa süre sonra aniden öldü. İranlılar, maiyetindeki bir Rus memur tarafından, General Madatov’un emriyle zehirlendiğini iddia ediyorlardı. Aynı söylenti Rus subayları arasında da dolaşıyordu.

Yermolov’un bizzat deklare ettiği “bunları birbirlerine karşı kışkırtıyorum” metodu da çok başarılı bir şekilde kullanılıyordu. Karabağ hanını yeğenine karşı kışkırtarak hanın İran’a kaçması sağlanmıştı. Hanlıkta işleri yürütmesi için bir Rus albayı tayin edilmişti.

III

Yermolov’un mektupları, onun görüşleri ve planları hakkında bitmez tükenmez bir kaynaktır. Fakat, belli bir adrese hitaben yazılan her mektup grubunun, belli bir hedefi vardı. Yermolov hiçbir şeyi iş olsun diye yapmazdı. Zakrevskiy’e yazdığı mektuplar, “Kafkasya prokonsülü”nün, kendi niyetleri konusunda imparatorun çevresinde gerekli tasavvurları oluşturma yöntemi idi. Vorontsov’a yazılan mektuplar liberal general ve subay çevrelerine yönelikti. Sivil bir insan, bir sanat hamisi olan imparatorun şahsi sekreteri Pyotr Alekseyeviç Kikin’e yazılan mektuplar, içerik ve ton bakımından başkentin eğitilmiş camiası içindi. Yermolov, yazdığı adrese göre mektubun tonu ve stilini doğru olarak seçen Puşkin’e yakındır. Kiminle açık konuşabileceğini iyi biliyordu.

Özellikle, Aleksey Petroviç’in 15 Aralık 1818 tarihinde eski kumandanı, emekli topçu müfettişi, eski savaş bakanı General Pyotr İvanoviç Meller-Zakomelskiy’e yazdığı sıra dışı mektup, bunlardan biridir:

“Saygıdeğer kumandan!

Bana öyle geliyor ki, tüm dikkatiniz Ahen’e çevrilmiş olup, Kafkas

⁵¹ Kongrev-İngiliz mühendis William Kongriv tarafından icat edilen bir savaş roketi.

ülkesini lütfedip bir dakikalığına bile hatırlamıyorsunuz. Şimdi dinlendiniz, çünkü öyle görünüyor ki, kader kralların barışın tadını çıkarmasına izin veriyor; hatta genellikle her şeyi önceden bilen Alman redaktörleri bile bir anlaşmazlık ve düşmanlık fırtınası öngörmüyorlar. Sivil vatandaş sakın bir şekilde birasını bardağa dolduruyor, lüks knaster (sert bir tütün cinsi – ç.n.) dumanına barut dumanı karışmıyor, patates el konulmak için yetiştirilmiyor. Yalnız ben, barışsever sistem tarafından dışlanan birisi olarak Kafkasya'yı silah sesiyle dolduruyorum. Çeçenlere karşı altı ay süreyle bir melek kadar yumuşak oldum, kamp hayatının sadeliği ve masumiyetiyle onları büyüledim, ama konutlarını, tüm servetleri o denli rahatça eşitleyen bir açık ordugaha dönüştürmek üzere geldiğim zaman konutlarının muhafazası konusunda kayıtsız kalmalarını telkin edemedim. Ancak, tarıma uygun topraklarının bir daha işlemek zahmetine katlanmayacakları en iyi yarısını ellerinden alarak, biraz itidale alıştırabildim.”

Burada Yermolov metnine ara vermekte fayda var, zira son cümledeki acımasız şakanın çok ciddi bir anlamı var.

Birincisi, Kafkasya'daki ilk yılını ikmal etmekte olan başkumandanın – bir önceki 1817 yılı, daha çok İran'daki elçiliğe hazırlık, ardından da elçiliğin kendisine hasredilmişti – görüş sahasında her şeyden önce Çeçenistan vardır.

İkincisi, burada, artık ilk yılının sonunda Yermolov, stratejisinin temelinde yatan ve özgür topluluklara uygulayacağı belli başlı baskı metotlarından birini net olarak formüle ediyor: askeri-ekonomik abluka.

Bir süre sonra Zakrevskiy'e şöyle yazıyor:

“Uygulamakta olduğum, şerirleri her türlü yöntemle sıkıştırma sisteminden sapmıyorum. En önemli şey açlık, dolayısıyla toprağı işleyebilecekleri ve sürülerini otatabilecekleri vadilere doğru kendime yol açıyorum. Şimdiye kadar bu yolları açmakla uğraştım, ardından hiç beklemedikleri bir anda askerler gelecek, herkes işiyle meşgulken ve birçoğunun bir araya gelmesinin zor olduğu bir zamanda askerler gelmeye başlayacak. Kavga için yeterli güçleri olmayacak, dolayısıyla da kavga bahanesi de ender olacak, herkes açlığa maruz kalacak, ve açlık herkesin itaat etmesini sağlayacak.”

Yermolov'un, bazı yol kazaları olsa da, eski ve dostça ilişkilere sahip

olduğu Zakrevskiy ve Vorontsov'a yazdığı mektuplardaki yüksek açık sözlülük düzeyi, Aleksey Petroviç'in tam anlamıyla güvendiği yeğeni Denis Davidov'a yazdığı mektuplarda da gözlemlenir. 10 Şubat 1818:

“Uyguladığım yöntemleri söylediğimde şaşırmayacaksın. Gittiğim yerlerde top sesi ilk defa duyulmuş. Haklarımızın bu denli ikna edici bir kanıtının, kazanan tarafta olmamı sağlaması kaçınılmazdı. Bu masum aracın insan yüreği üzerindeki ilk etkisini görmek çok ilginç, en sona kalmaktansa, ilk sahip olmanın ne kadar yararlı olduğunun farkına vardım.”

Dostça mektubun şakacı tonu, bağlılığın kaba bir zorbalıkla temin edildiği şeklindeki insafsız anlamı saklamıyor. Dağlıların kalbi teveccühü har tuçla (top mermisi kast ediliyor.-ç.n.) destekleniyor.

6 Ocak 1820 tarihinde Davidov'a yazdığı mektupta Tsitsianov'un sevdiği düşünceyi olduğu gibi tekrarlıyor. Şöyle yazıyor:

“Gerekli oldukça Asya geleneklerine sadık kaldım ve, Kafkasya prokonsülünün buranın acımasız karakterini yumuşak kalplilikle ehlileştiremediğini gördüm.”

Zorbalığın Kafkasya'daki özgür topluluklarının ve hanlıkların karşılıklı ilişkilerinin ana düzenleyicisi olduğu şeklindeki temelsiz olmayan tasavvur, kumandanlığının ilk döneminde Tsitsianov'u, ardından da Yermolov'u zorbalığı, amaca ulaşmada etkili tek metot olarak seçme noktasına getirmiştir. Uzlaşmacı metotlara ancak mecbur kalınca başvurulacağı düşünüyordu.

Fatihler, dağlı halkların kendi aralarındaki karşılıklı ilişkilerle, bu karmaşık ve çok çeşitli dünyayı geniş bir düzenleyici spektruma sahip harici ve yabancı bir gücün istila etmesi arasındaki farkı hesaba katmıyorlardı...

Yermolov bir sadist ve yamyam değildi. Ama onun mantığı dağlıların mantığıyla hiçbir şekilde örtüşmüyordu. Herkes için kabul edilebilir bir seçenek arama fikri, her iki tarafa da yabancıydı, ve o devirde psikolojik olarak gerçekçi değildi.

Yermolov'un daha ileride Meller-Zakomelskiy'e dağlılara dair yazdığı sözler, kelimesi kelimesine Tsitsianov'un paragraflarını tekrar etmektedir.

Yermolov 1820 yılında şöyle yazıyor:

“Onlar, en kolay anlaşılacak hakkı, güçlünün hakkını bile kavrayamıyorlar! Direniyorlar.”

Tsitsianov 1803 yılında şöyle yazıyor:

“Emir vermek güçlüye mahsustur, zayıf ise güçlüye itaat etmek için doğar.”

Kültürlü bir Avrupalı olan Yermolov’da güçlüünün haklı olduğu tesbiti, aynen yeterli derecede kültürlü biri olan Tsitsianov’da olduğu gibi, dağlıların dünya görüşünü prensip olarak reddetmenin neticesidir. Bu temel ihtilaftan salim bir barışçı çıkış yolu yoktu. Çünkü dağlılar için itaat etmek, dünyanın yıkılması demekti. Yermolov için ise Kafkasya’da “davullu medeniyetin” ihdası – düzenin! – dağlılar ve komşu Rus toprakları için hayıllı bir iş idi. İmparatorluğun prestiji şurada dursun.

Yermolov yazıyor:

“Onlara (Çeçenlere -Y.G.) ağırdan alma sistemini uyguluyorum ve Roma imparatoru Augustus gibi “Yavaşça acele ediyorum” diyebilirim. Çok saygıdeğer kumandan, burada barutu az harcadım; ama hükümdarımızın sadık hizmetkarlarından birisi beni bu ataletten çıkardı; hiç hak etmediği halde hanlık makamına oturtulmuş olması, tuğgeneral rütbesi ve yıllık 5000 ruble maaş alması vicdanını rahatsız ediyordu. Askerini toplayarak birliklerimizden birine saldırdı, başarı sağlayamadı, geri püskürtüldü ama birliğimiz onu cezalandırmak için çok zayıftı. Harekete geçtim, güz sonunda dağlara çıkmamı kimse beklemiyorken çok uzaklara yürüdüm, doğrudan hainin mülküne girdim, Lezgileri bozguna uğrattım, dağıttım ve topraklarını esaslı bir şekilde işledim. Müstakillik işte böyle bir şey. Dürüst davrandım, benden şikayet edemezler; ani bir öfke neticesi değildi, Prens P.M.Volkonskiy bile bir bahane bulamaz: yani Lezgilerin küstahlığını sineye çekmemiz mi gerekiyordu? Fakat ona neden rahat durmayan biri diye adımın çıktığını sorunuz: adil olmak için seleflerime neden tüm o baba şefkatleriyle dağlılara müminlik ve barışseverlik telkin etmeyi başaramadıklarını sormak gerekirdi.”

Şüphe yok ki Aleksey Petroviç burada muhatabına kurnazca göz kırpmıyor. İronik tona bakılırsa Avar hanı Sultan Ahmet’le ihtilafın - tam da onu kastediyor- kıskırtıldığını gayet iyi anlıyor. Ve, Yermolov’un imparatora yazdığı 20 Mayıs 1818 tarihli raporunda formüle ettiği politika istikametinde kıskırtılmıştır. Bu metin o kadar önemli ki, büyük kısmını alıntılamanız lazım:

“Majestelerinin yüksek müsaadelerine mazhar olan, Sunja nehrini ka-

leler kurarak işgal etme teklifime, benim de malumum olan daha önceki pek çoklarının kanaati vesile olmuştu; şimdi Çeçen topraklarının karşısındaki sınırlarımızı gözden geçirirken, sadece saldırı ve yağmadan korunma ihtiyacını görmüyorum, aynı zamanda ta Mozdok'tan Kizlyar'a kadar meskun olan Mozdok, Greben Kazak alaylarının ve zengin hayvancılıklarıyla devlete yarar sağlayan ve hattın tüm sol yakasının Astrahan'dan deniz yoluyla sevk edilen iaşesinin nakliyesini yaparak hazineye muazzam yarar sağlayan yerleşik ve göçebe Karanogayların, toprağın verimsiz olması dolayısıyla, hayvancılık için ekstra arazi sahibi olmak bir yana, tarım için bile yeterli araziye sahip olmadıklarını değerlendiriyorum, kazanç ile huzur ve güvenliği bir arada temin etmenin yegane yolu Terek'in sağ yakasının işgal edilmesidir.

Bunun hayata geçirilmesi, hat üzerinde çok sayıda mevcut birliklerimiz henüz Gürcistan'ın elde edilmesiyle meşgul değilken muhakkak ki çok daha kolay olurdu ve Gürcistan'ın elde edilmesinden önce yeni topraklarda ayağımız çok daha sağlam yere basmış olurdu, ama benim işim, kaçan fırsatlar konusunda hüküm vermek değil, bundan sonra nasıl davranmak gerektiği konusundaki görüşlerimi sunmaktır.

Sağ kanadın karşısında meskun halklar Çeçenler, Aksaylılar, Andreyliler ve Kosteklilerdir.

Çeçenler en güçlü ve en tehlikelidir, bundan başka, komşuları tarafından yardım da görürler. Komşuları bu yardımı aralarındaki mevcut bağlar ve bize karşı düşmanlık dolayısıyla değil, ama Rus yönetiminin etkisi altına girerlerse kendilerini de sürüklerler korkusuyla yapıyorlar.

Aksaylılar, akrabalık ilişkileri ve şerirlikte ortaklıkla Çeçenlere bağlıdır ve kendilerinden güçlü oldukları için onlara itaat ederler.

Ticarete yönelerek hayatın bir çok nimetini tanıyan Andreyliler, Çeçenlerle ilişkiyi ticari karları için muhafaza ediyorlar ama, zengin oldukları ve pek çok ürüne fazlasıyla sahip oldukları için, anlaşılan savaşçı özellikleri, yerini munis özelliklere bırakıyor.

Diğerleri kadar güçlü olmadığı gibi, ticarete de o kadar eğilimli olmayan Kostekliler, mebzul miktardaki topraklarını Çeçenlere otlak olarak kiralayıp, onlardan büyük gelir elde ettikleri için onlarla ilişkiyi muhafaza ediyorlar.

Tüm bu halklar ve Sunja'nın sol yakasında ve hatta Terek'in sağ yakasında, bizim köylerin karşısında meskun Çeçenlerin bir kısmı, barışçı

olarak adlandırılıyor, ve bu sonuncular bize teveccüh duyma maskesi altında gizlenseler de aslında bizim için en tehlikeli gruptur, zira en yakın komşularımız olup, durumumuza ayrıntılı olarak vakıf olmaları sayesinde, uygun zamanı kollayarak şerirleri soyguna davet ederler, her yola başvurarak onları saklarlar, yardım ederler ve kendileri de soyguna iştirak ederler. Hat üzerindeki bir çok kumandanın kayıtsızlığı bunların, toprakların eskiden beri buraya ilk yerleşen bizim Kazak ordusuna ait olduğu Terek'e yerleşmesine imkan verdi, Terek'e komşu olarak, bizim tarafta yapılan hırsızlıkların sorumlusu olmanın tadını çıkardılar. Devamlı olarak hırsızlığa, baskına ve insanlarımızın esir edilmesi gibi cürümlere karıştıkları açığa çıkıyor, huzur ve güvenlik yok. Verdikleri teminatlara ve yeminlere kolayca inanmamızla alay ediyorlar, ve biz dünyada hiçbir kutsal olmayanlara inanmaya devam ediyoruz. Kayıplarımızın yüzde onunu bile geri alamıyoruz ve Çeçenler henüz bir tek suçluyu bile bize teslim etmedi.

Bu 1818 yılında her saat daha da küstahlaşan Çeçenler Sunja üzerinde bizim için en tehlikeli yerde bir kale kurmamıza engel olmazlarsa, veya iki adet kurabilirsek, gelecek 1819 yılında bunları bitirdikten sonra, Terek ve Sunja arasında meskun, barışçı olarak adlandırılan şerirlere, şimdiye kadar hayal ettikleri gibi müttefik değil, Siz Majestelerinin tebaası olduklarını anlatacak hayat kuralları ve bazı yükümlülükler teklif edeceğim. Eğer gerektiği gibi itaat ederlerse, nüfus başına gerektiği kadar toprak tahsis edip, kalanı sıkışıp kalmış Kazaklara ve Karanogaylara dağıtacağım: eğer kabul etmezlerse, buradan ayrılp sadece isim olarak farklı oldukları diğer haydutlara katılmalarını teklif edeceğim, ve bu durumda arazinin tümü bize kalacak. Bu gibi durumlarda Siz Majestelerinden Mozdok ve Greben alaylarından isteyenlerin Terek'in ardına yerleşmelerine izin lutfetmenizi arz ediyorum.

Bu organizasyondan sonra Sunja ağzından itibaren Kizlyara kadar, Terek boyundaki köylerimiz ve yegane sanayi şehri olup hazineye gelir sağlayan bu şehrin kendisi de şimdi olduğu gibi tehlikelere maruz kalacaktır. Bunu önlemenin tek bir yolu vardır, o da Sunja boyunda bulunan kale zincirinin Aksaylı, Andreyli ve Kosteklilerin arazilerinden geçerek Sulak nehrine kadar ulaşacak şekilde kurulmaya devam edilmesidir. Bu kalelerin burada kurulması, Çeçenlerin karşısında olmasına kıyasla çok daha kolay olacaktır.

Böylelikle Kafkasya tarafından Dağıstana yaklaşacağız, ve çok zengin

Kuba vilayeti ile ve oradan da şimdiye kadar dağlardan aşan ve her sene ulaşımın kısa bir süreliğine bazen da uzun süre ile kesildiği tek bir yolla varabildiğimiz Gürcistanla iletişim sağlanacaktır.

Dağıstan yolunda Tarku Şemhalının mülkünde, Çeçenler de dahil tüm dağlı halkların ihtiyacını karşılayan zengin tuz göllerini ele geçiririz. Şu ana kadar Şemhal onları bize vermeyi düşünmedi ve askerlerimizi topraklarına almaktan kaçındı, şimdi tuzu vermeyi teklif ediyor ama ben Siz Majestelerinin onun sadakatine karşılık özel bir lütfunuz olarak onun yanına, Dağıstan'a giden yolun emniyeti için ihtiyaç duyacağımız birliklerimizi konuşlandıracağız<...>

Böylelikle hattın sağ kanadının güvenliğini temin ettikten sonra, hattın Kabartayların, bir zamanlar çok güçlü, cesur ve çok savaşçı bir halk olup, günümüzde itaat altına almak için olağanüstü tedbirlere ihtiyaç duyulmayan bu halkın karşısında bulunan merkezi kısmına dikkat etmek gerekir. Veba hastalığı bu halkın nüfusunu neredeyse dörtte bire indirdi ve Kubanötesi halklarla ilişkileri dolayısıyla hastalığın buradaki mevcudiyeti neredeyse devamlılık kazandı. Kafkas hattını tehdit eden bu afetlerin önlenmesi veya en azından azaltılması için, Kuban nehrinin zirvesine yakın, Kamenniy Most adıyla bilinen açıklıkta bir bölük piyade kapasitesinde bir tahkimat yapmak ve Kabartayların tacizinden kaçan bazı dağlı kabilelerle ilişki kurarak bunları tamamen bağımlı halde tutmak<...>

Eğer bu plan Siz Majesteleri için uygun olursa benim adıma yönetim yetkisiyle ferman-ı-ali gerekecektir. Önerimde şahsi bir menfaatim yoktur; haydutlar üzerinden askeri şöhret elde edemem...Lakin benim yerimde olacak herkes için menfaat aynı şey olmayabilir."

Burada Yermolov'un gelecekteki hareketlerinin stratejik ve taktik prensipleri ve düşmana bakışı açık şekilde gözükmektedir.

"Dünyada hiçbir kutsalı olmayan birilerine inanmaya devam ediyoruz."

Dağlıların Avrupa tipi ahlak ve etiğine sahip olmadıkları için, onların "dünyada hiçbir kutsalı olmaması" Rusya tarafında, bir uzlaşıya ölümcül bir engel teşkil etti. Hal böyle iken, dağlıların da kafirlere verilen -yani, tanrı yasası ve dolayısıyla insan yasası dışındaki yaratıklara- her türlü yemini bozmaya hakları olduğu yönündeki kanaatleri kendi taraflarında aşılmaz bir engel teşkil etmiştir.

Dağlının bütüncül bilinci, uzlaşmayı sadece taktik bir adım, bağışlanabilir bir kurnazlık olarak kabul ediyordu.

Her iki tarafta da, haklı görülen bir ideolojinin düşman tarafından red-dedilmesini ve, gücün gerçek bir argüman olarak kabul edilmesini görüyoruz.

Her iki tarafın da başka bir seçeneğin mümkün olduğunu idrak edebilme noktasına gelmesi için, Kafkas Kolordusu için bir felaket olan 1840'lı yılların hadiselerinin, dağlılar için de Şamilin yirmi yıldan fazla süren acımasız diktatörlüğünün yaşanması gerekli olmuştur. Bu seçeneğin hiç de optimal seçenek olmadığı görülecekti. Ama bütün bunlar, şimdi içinde bulunduğumuz andan on yıllar sonra cereyan edecekti.

1818 yılında Kafkasya kolordusu kumandanı, "Kafkasya prokonsülü", çok basit ve belirgin bir plan önerdi: tam bir itaat, Rusya devlet yapısına itirazsız dahil olma veya sürgün ve katliam. İmparatora yazdığı ve teveccühle karşılanan rapor ve eski savaş bakanına yazdığı mektup arasında geçen altı ay içerisinde Yermolov "verimli topraklarının en iyi yarısını ellerinden alarak" ve Çeçenleri çıplak dağlara sıkıştıran yeni bir kaleler zinciri kurmaya girişerek, planını enerjik bir şekilde uygulamaya başlamıştı. Bu harekete karşı verilen doğal tepki, şiddetli bir silahlı direniş oldu.

Rus kalelerinin kendi mülküne yaklaşmakta olduğunu gören ve Tsitsianov dönemi deneyiminden bunun ne anlama geldiğini çok iyi bilen Avar hanı, Çeçenleri destekledi, yenildi ve kovuldu. Bu durum zaten kumandanın idare stratejisi planına tamamen uyuyordu

Alıntılanan, Meller-Zakomelskiy'e yazılan mektupta anlam bağlantıları hem ileriye ve hem de geriye giden, çözüm önerisini havi bir pasaj vardır:

"...Seleflerime tüm o baba şefkatleriyle neden dağlılara müminlik ve barışseverlik telkin edemediklerini sormak gerekirdi. Beni en azından domuzların önüne inci saçmakla itham etmek mümkün değil; artık onları İncil'in gücü ile etkilemeye çalışmak niyetinde değilim, zaten bu cehaletle zihinleri karışmışlar için Kutsal Kitaba da yazık olur...Ama, bu meşakkatlerle ne elde ettiğimi sormaya lüzum var mı? Cevaba şaşar kalırsın. Öyle sanıyorum ki bunun birinci sebebi düzensizliğe tahammül edememem, buradaki dağlı rezillerin, hükümdarın iktidarına mukavemet göstermeye cüret etmelerinden hoşlanmamamdır. Burada, Rusya'nın müttefiki olmayı düşünmeyecek tek bir haydut topluluğu yok. Görüyorum ki, Petersburg'a barış anlaşması yapmak üzere heyetler gönderiyorlar! Bu tip delegasyonların çoğunun kabul edildiğini söylesem kimse inanmaz."

KAFKAS ATLANTİSİ

Bu samimi metinden birkaç temel sonuç çıkarmak mümkündür;

Birincisi Yermolov misyonerlik faaliyetine, Hristiyanlığın yayılması ve böylelikle dağlı halkların Rusya ile yakınlaşmasına kategorik olarak inanmamaktadır.

Domuzların önüne inci saçmak, yani Kafkasya'da İncil dağıtmak ve Kutsal Kitabın propagandasını yapmakla ilgili paragraf soyut bir istihza değildi.

Kürin hanı ve kardeşi Hasan-Ağa'nın Gazikumuk hanına karşı yapılan sefere iştirakini anlatan Van-Galen şöyle yazıyor:

“Kendi dini inançlarına rağmen her birisi, Rusya imparatorluğunun çeşitli hadiselerinde gösterdikleri birçok hizmete karşılık olarak aldıkları, Aziz Vladimir haçını, mertebe bakımından ikinci olan bu Rus askeri madalyasını gururla göğsünde taşıyordu. Van-Galen'in birkaç defa şahit olduğu üzere her ikisi de peygamberin fanatik taraftarı değillerdi, tüm Dağıstan'ı yöneten Baron Vrede onları sofraya davet edince, ne yılın o dönemine rastlayan oruç, ne de Kur'anın emirleri, tüm yemekleri tatmalarına ve çeşitli lüks şarapların hakkını vermelerine engel olmuştu.”

İlk bakışta nüfuzlu dağlı aristokratlar, Hristiyanlığa geçirmek veya en azından dini tasavvurların yakınlaştırılması konusunda gelecek vadeden bir konu idi. Neticede bu keyfiyet siyasi taraftarlıkla neticelenecekti. Ama, gariptir ki bununla uğraşanlar Ortodoks vaizler değildi.

Van-Galen'in tanıklığı devam ediyor:

“O günlerde İngiliz mason locası “Büyük Doğu'ya” bağlı Londra İncil Cemiyeti tarafından Çerkesya ve Dağıstan'a gönderilen özel misyonerler, Müslümanların fanatizmini veya imanını yumuşatmayı tüm güçleriyle denemişlerdi. Örnek ve adil hayat tarzlarıyla temayüz eden bu vaizler ve aileleri, Rus hükümetinin özel himayesine mazhar oluyorlardı. Amaçları ve niyetleri Rus kabinesine ne kadar yabancı olursa olsun, bunlar yavaş yavaş tüm bu kabileleri medenileştiriyorlardı. Bundan dolayı Baron Vrede, Petersburg kabinesinin arzusu doğrultusunda tüm hayırhahlığı ve iştiağıyla, Asya'nın tüm yaşayan dillerine tercüme edilen ve Tiflis'de zengin taş baskı resimlerle süslenen İncil'i yaymalarına yardım ediyordu.

Aslan-han, Baron Vrede'nin armağanı olan lüks İncil'i yanında taşıyordu; samimi veya sahte, din değiştirme yolundaki bu başlangıç adımı

sayesinde, Rus makamları ona iki misli bir teveccüh gösteriyorlardı.”⁵²

Yermolov kendince haklı idi. Rusların safında eski hasmı Surhay-han Kazikumukskiy’e karşı çarpışan, minnet ifadesi olarak zaferden sonra geniş Gazikumuk hanlığını alan – her zamanki Yermolov uygulamasının aksine – Aslan-hanın zaman içerisinde, hiç de Rus kumandanlığının umduğu kadar rejime bağlı olmadığı anlaşılacaktı. İncil gösterisi tamamen bir oyundu.

Lakin, Dağıstan’da Hıristiyanlığın yayılmasıyla uğraşanların İngiliz oluşu başlı başına bir analizi hak ediyor. Britanyanın Doğu politikasından hareketle, “Büyük Doğu”nun müritlerinin misyonunun sadece dinsel olmadığını tahmin etmek zor olmasa gerek...

İkincisi, Yermolov’un alıntılanan mektubundan, Aleksey Petroviç’in dağlılarla barış içerisinde bir arada yaşama imkanına inanmadığı ve bu yöndeki girişimlerin hata olduğunu düşündüğü açıkça anlaşılmaktadır. Dağlı toplulukların imparatorluk bünyesine kademeli olarak entegrasyonunu – ittifak ilişkileri ve anlaşmaları vasıtasıyla – kesin olarak reddediyordu. Her ne kadar Kafkasya gerçekliği zaman geçtikçe onu daha Rusya’dayken formüle ettiği prensiplerden sapmak zorunda bıraktıysa da, esas itibarıyla bunlar olduğu gibi kaldılar.

Dağlı hükümlerle ve ardından da özgür topluluklarla oynadığı oyundaki ana taktik yöntemlerden birisi “kışkırtma” adıyla bildiğimiz şeydi. Onun hayali, dağlıları birbirleriyle savaştırmak ve böylelikle hiç olmazsa onların bir kısmını kendisine bağlamaktı.

1817 Nisanında kendi Kafkas epopesinin ta başında, daha saldırı halleriyle dolu iken Zakrevskiy’e şöyle yazıyordu:

“Çeçenlere dair haberlerim var. Gazabımı ve infazlarımı bekliyorlar ve kalpleri korkuyla doluyor. Onları ustaca ele almakta olduğumu görüyorlar. Bu baharda Sunja üzerinde yeni bir tabya kurulacak ve dağlardaki şerir Çeçen halkları tabya civarına sürülecek.”

Yani Çeçenlerden nefret eden kabileler. Kumandan, öz yurtlarından zorla kovulup, Rusların uygun gördüğü bir yere yerleştirilen bu kabilelerin, dahili düşmanlıkları yüzünden Çeçenlere karşı sağlam bir araç haline geleceğinden emindir.

⁵² Huan Van-Galen...S.154

13 Mayıs 1818 tarihinde aynı Zakrevskiy'e Çeçenleri dağlara sürme planını şöyle anlatıyor:

“Dağlara çekilmek, aziz Antonius’un gıdasıyla beslenmek demek (Mısır’da 3.yüzyılda tüm servetini yoksullara dağıtıp çölde inzivaya çekilen Hristiyan azizi. Çölde tek gıdası çekirge idi.-ç.n.). Silah kullanmamız gerek-meyecek, sıkışıklıktan dolayı onlar birbirlerini bizden daha iyi kıracaklar.”

Bu dönemde Yermolov, dağlılar arasına nifak sokma fikrini inatçı ve enerjik bir şekilde geliştirmektedir. Aynı yılın 9 Mayısında Zakrevskiy’e Dağıstan’ı istila planından bahsederken, “derhal aralarında ihtilaf doğaca-ğına, hainlerin ortaya çıkacağına, ve mahrem hiçbir şey kalmayacağına” güvenmektedir.

Üstelik hesap, bazı hükümlerlerin ve özgür toplulukların diğerlerine karşı aktif hareketine dayandırılmaktadır. Sadece rejim taraftarı olmamak, prokunsüle kesinlikle kafi gelmemektedir. 1 Ağustos 1819 tarihinde Tuğ-general Prens Madatov’a şu talimatı vermektedir:

“Karakaydak utsalmeyi sizinle ilişki kurma fırsatını kaçırmayacaktır, çün-kü hiçbir zahmete veya masrafa girmeyecekse, bize olan sadakatini gös-termek için her çareye başvuruyor ve bazen de bizim menfaatimize daha fazla bir şey yapmayarak düşmanlarımızın kendisine olan güvenini muha-faza etmeyi umuyor. Dışarıdan birisi olarak siz ona, hükümdara sadakatin böyle gösterilemeyeceğini ve düşmanın niyetlerini paylaşmamanın yeterli olmayacağını, sadık bir tebaanın bunlara karşı olması gerektiğini açıkça anlatacaksınız.”

Yani, bizden yana olmayan bize karşıdır...

Bu doğru idi. Hemen bir ay sonra Karakaydak utsalmeyi açıkça Rus-ya’nın düşmanlarının safına geçmişti.

“Prokonsül”lüğünün sonuna doğru Yermolov kendine koyduğu hede-ferden birine önemli ölçüde ulaşmıştı: Dağıstan’daki güç dengesini kuvvet-le etkileyen hanlıklar bir kurum olarak, fiili olarak nötrale edilmişlerdi.

Yermolov’un büyük ihtimalle ofis kaleminde kaleme alınan “Notlar”ın mukaddimesinde yer alan Kafkasya’ya taarruzun kısa tarihinde şöyle de-niyor:

“1819 yılında Karakaydak utscheyi kovuldu ve mülkü işgal edildi...1820 yılında Gazikumuk hanlığı itaat altına alındı ve Albay Aslan – Han Kyürinskiy oraya hükümrân olarak atandı... Nuha hanlığı 1823 yılında hazine yönetimine alındı...1823 yılında Şirvan hanı, direniş göstermeden İran’a kovuldu ve hanlık hazine yönetimine alındı.”

Şeki ve Karabağ hanlarının akibetini hatırlarsak tablo açık. Yermolov bayram edebilirdi..

Fakat bu zaferin çok ciddi sonuçlara gebe olduğu anlaşıldı: Rus makamları ne kadar güvensiz ve “ayıplı” da olsa Dağıstan’daki yegane dayanaklarını yitirdiler. Geleneksel kuvvet dengesi sistemi berhava edilmişti ve özgür dağlı toplulukları ön plana çıkmışlardı. Psikolojik mahiyeti itibarıyla mutlakiyet Rusya’sı ile akraba olan, ve bu nedenle de bazı durumlarda – mesela, İran’ın askeri olarak yenilmesi – yüzünü kuzeydeki deve dönmeye hazır olan, Dağıstan’ı kaplayan mutlakiyetçi quazi-devletçikler ağını yıkarak Yermolov, Rusya’yı tasavvurları asla emperyal tasavvurlara uymayan dağlı toplulukların askeri demokrasisi ile karşı karşıya getirmişti. Hanların iktidar iradesini ezerek, onları baş rol oyuncusu oldukları siyasi arenadan silerek Yermolov – tüm diğer şeylerin yanında – Rusya’ya tavizsiz olarak düşman olan çok daha korkunç bir güç için sahayı temizlemiş oldu.

Şeyh Mansur’dan yarım asır sonra yıkıcı müridizm ideolojisini yeniden ayağa kaldıran ilk imam, Şamil’in hocası Gazi-Molla’nın, Kafkasya’yı kuzeyden gelen yayılcılığa karşı birleştirme çabasıyla Ruslara karşı olduğu gibi, aynı şekilde enerjik olarak hanlara karşı da mücadele ettiği malumdur.

Hanların dağınık, dengesiz hareketleri yerini imamların merkezi, belli bir yöne dönük iradesine bırakmıştı. Gaddar ve çıkarıcı hanlar, İran eğilimli olmalarına rağmen imamlara karşı mücadelede Rusya’nın doğal müttefiki idiler, zira Kafkasya’da yekpare bir teokratik devletin kurulması bunların fiili olarak ortadan kaldırılması anlamına geliyordu.

Tsitsianov ve Yermolov, Şamil için muazzam bir hazırlık çalışması yapmışlardı.

Hanlığa karşı mücadelede Tsitsianov, Yermolov ve üç imamın amaçları paradoksal olarak -nihai amaçları çeliştiği halde- örtüşüyordu: Gazi-Molla’nın, Hamzat-bekin ve öncelikle Şamil’in.

KAFKAS ATLANTİSİ

Yermolov'un eğitimci, medenileştirici, hümanistleştirici -kendi bakış açısıyla- doktrini, özgür toplulukların ve yerel despotlardan kurtulan hanlıkların halklarının, teokratik bir liderin iktidarı altında birleşmesi için ideal şartları sağlamak suretiyle, bu durumda kesin olarak Rusya'nın menfaatine karşı çalışmıştır.

Savaşın en ağır dönemi daha ileride idi...